

KENTLEŞME-SOSYAL DEĞİŞME VE EKONOMİK GELİŞME İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF URBANIZATION-SOCIAL CHANGE AND ECONOMIC DEVELOPMENT RELATIONSHIP

Ahmet KAYAN¹

İsmail MARDİNLİ²

Öz

Kentleşme, sosyal değişme ve ekonomik gelişme arasında yakın bir ilişki vardır. Kentleşme ile birlikte toplumun sosyal yapısında ve ekonomik ilişkilerinde değişiklik meydana gelmektedir. Kentleşme, toplumun ekonomik yapısında ve sosyal ilişkilerinde olumlu yönde değişiklik yapmaktadır. Bu durumu gelişmiş devletlerin kentleşme oranının yüksekliğinde ve toplumsal gelişme düzeyinde görmek mümkündür. Çalışmanın bütünlüğü kapsamında öncelikle kentleşme, sosyal değişme ve ekonomik gelişme kavramları açıklanmıştır. Daha sonra gelişmiş ülkelerde ve geliştirmekte olan ülkelerde kentleşme, sosyal değişme ve ekonomik gelişme ilişkisi açıklanmıştır. Kentleşme, sosyal değişme ve ekonomik gelişme ilişkisi değerlendirildikten sonra çalışma değerlendirme kısmı ile bitirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Sosyal Değişme, Ekonomik Gelişme

JEL Kodları: N90, O18, F63

Abstract

There is a close relationship between urbanization, social change and economic development. With urbanization, changes occur in the social structure and economic relations of the society. Urbanization makes positive changes in the economic structure and social relations of the society. It is possible to see this situation at the high rate of urbanization and social development level of developed states. Within the scope of the integrity of the study, primarily the concepts of urbanization, social change and economic development are explained. Then, the relationship between urbanization, social change and economic development in developed and developing countries is explained. After evaluating the relationship between urbanization, social change and economic development, the study was completed with the evaluation part.

Keywords: Urbanization, Social Change, Economic Development

Jel Codes: N90, O18, F63

¹Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, akayan2002@gmail.com ORCID: 0000-0002-7777-7403

² Doktora Öğrencisi, Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, ismailmardinli63@gmail.com 0000-0002-5138-7474

GİRİŞ

Kentleşme, yalnızca kent sayısında ve kentlerin nüfusunda yaşanan bir artış değildir. Bu artışla birlikte ortaya çıkan sosyal, siyasal ve ekonomik dönüşümleri de içeren bir süreçtir. Dolayısıyla kentleşme bir yandan bireyler için cazip merkezler halini alırken diğer yandan da toplumsal ve ekonomik anlamda önemli değişimlere yol açmaktadır. Bu bağlamda sanayileşme ile birlikte kentler, bireyler için cazip merkezler halini almıştır.

Kentleşme, genel olarak ekonomik gelişmeye uygun bir yapılanma olduğu için ekonomik gelişme ve sosyal değişim açısından önemli bir yere sahiptir. Günümüzde kalkınmanın ihtiyaç duyduğu yatırımlar kentlerde gerçekleştirilmektedir. Ayrıca kentlerde yer alan sanayi ve hizmet sektörünün ihtiyaç duyduğu gelişme ortamı da kentlerde oluşmaktadır. Bu bağlamda kentler dolayısıyla kentleşme kalkınmanın ve gelişmenin hızlandırıcı unsurunu oluşturmaktadır.

Günümüzde kalkınma kavramı ekonominin sadece niceliksel boyutu ile sınırlı kalmamakta, niceliksel boyutunun yanında içerisine toplumsal boyutları da alan çok faktörlü bir kavram halini almış bulunmaktadır. Ekonomik kalkınmanın oluştuğu ve geliştiği kentler ile bu kentlerde yaşayan bireylerin geçirmiş olduğu toplumsal dönüşümle doğrudan ilişkili bir kavram halini almıştır. Çünkü kentleşme ve ekonomik gelişme birlikte hareket eden bir süreç olarak beraberinde toplumsal değişmeye neden olacak unsurları da getiren bir olgudur.

Bu çalışmada öncelikle kentleşme, ekonomik gelişme (kalkınma) ve sosyal değişme kavramları açıklanmıştır. Bu kapsamda sosyal değişmeyi etkileyen faktörler belirtilmiştir. Sosyal değişmeyi etkileyen faktörler kapsamında kentleşme ve aile yapısında değişme, kentleşme ve sosyal ilişkilerde değişme, kentleşme ve siyasal ilişkilerde değişme konuları anlatılmıştır. Çalışmanın kapsamında gelişmiş ülkelerde kentleşme ve gelişme ile gelişmekte olan ülkelerde kentleşme ve gelişme konuları açıklanmıştır. Konunun bütünlüğü çerçevesinde kentleşme, sosyal değişme ve ekonomik gelişme ilişkisi anlatıldıktan sonra çalışma sonuç kısmı ile bitirilmiştir.

1. TEMEL KAVRAMLAR

Burada çalışmanın temel kavramları olan kentleşme, sosyal değişme ve ekonomik gelişme kavramları açıklanmıştır. Çalışmanın temel kavramları anlatıldıktan sonra kentleşme sosyal değişme ve ekonomik gelişme ilişkisi anlatılmıştır.

1.1. Kentleşme

Kentleşme, dar açıdan bakıldığında, belli bir mekanda hayat mücadelesi veren ve yaşamlarını sürdüren bireylerin sayısında nicel bir artışın yaşanmasıdır. Ancak bu kavrama farklı bir açıdan ve geniş bir perspektiften bakıldığında; ekonomik ilişkilerin meydana geldiği, bununla birlikte ekonomik ilişkilerin yapısında bir değişikliğin yaşandığı, geleneksel yapıdan modern yapıya geçildiği yaşam alanlarıdır (Akçakaya, 2016: 51). Töniés toplumların gelişimini cemaat ve cemiyet olarak ayırmakta, Ona göre cemaat geleneksel ve gelişmemiş toplumlara ifade ederken cemiyet gelişmiş kent toplumlarını ifade etmektedir. Kişilerin ilişki biçimlerinde bir değişimin yaşandığı, birincil faaliyetler yerine ikincil faaliyetlerin yer aldığı, cemaat yapısının terk edilip, bunun yerine cemiyet yapısının etkin olduğu geniş yapıya sahip bir kavram olarak ifade edilebilir (Keleş, 2014: 20-21). Teknolojik gelişmelerle birlikte tarımın değer kazanması sonucu pazar anlayışına dayalı faktörlerin işlev kazanması, sanayi ve hizmet anlayışındaki değişim ve beraberinde kitle iletişim araçlarının egemen olduğu, sosyolojik ve çevresel sistemin değiştiği bir anlayış sonucunda meydana gelen değişimler kentleşmeyi beraberinde getirmiştir (Alodalı, vd., 2014: 281).

Farklı bir deyişle kentleşme, kırsal alanlarda yaşayan kesimin aksine, kentlerde hayatını sürdüren insan sayısındaki nicel artış olarak belirtilebilir (Şahin, 2017: 6). Erdem'e göre kentleşme; toplumsal yapıdaki iyileşmeler ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak kentlerin sayısında meydana

gelen artış, örgütlenme, iş bölümü, uzmanlaşma, insanlar arasındaki ilişkilerin, kentin sistem ve işleyişine göre şekil aldığı bir yapıdır (Erdem, 2016: 268).

Kentleşme beraberinde bazı olumlu ve olumsuz sonuçlar getirmektedir. Olumlu sonuçlara bakıldığında, sanayileşme ve üretimdeki artışla birlikte kişilerin refah düzeyinde iyileşmeler yaşanır. İş imkânları, kırsal kesime oranla daha fazladır ve kentlerde, bireylere yönelik sağlık hizmetleri daha gelişmiştir (Kayan, 2018: 581). Kentlerde genel olarak bireylerin eğitim seviyesi yükselir ve iş bölümünde uzmanlaşma sağlanır. Olumsuz gelişmeler ise stres, sıkı çalışma kuralları, ulaşım sıkıntısı, trafik sıkışıklığı, hayat pahalılığı, gibi sosyal ve ekonomik sıkıntılar belirtilebilir.

1.2. Sosyal Değişme

Değişme, genel olarak belirli bir tarihsel süreçte doğada, toplumda ve insanda meydana gelen başkalaşmalar ve farklılaşmalardır. Sosyolojik açıdan ise toplumun yapısını meydana getiren, toplumsal ilişkiler ağının ve bu ilişkiler ağını belirleyen kurumların değişmesini ifade eder. Sosyal değişme kavramının temelinde toplumu biçimlendiren iki temel ilişki bulunmaktadır. Birincisi insan-doğa ilişkisidir. İkincisi ise insan-insan ilişkisidir. İnsan-doğa ilişkisi teknolojiyi ortaya çıkarırken, insan-insan ilişkisi ise ideolojiyi geliştirmiştir. Bu bağlamda sosyal değişme, temelinde teknolojik değişimin oluşturduğu insan doğa ve insanlar arası ilişkilerin değişmesidir (Erkan, 2010: 223).

Sosyal değişme, dünyadaki gelişme ve değişim sürecine paralel olarak devam eden bir süreçtir. Barelson ve Steiner'e göre sosyal değişim, sadece toplum yapısındaki temel ve büyük değişimleri ifade eder. Başka bir tanımda ise sosyal değişim, toplumu oluşturan kurumlar başta olmak üzere sosyal ilişkilerde ve sosyal yapıda var olan durumdan, yeni bir duruma geçiş olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla sosyal değişme, toplumsal yapıda izlenebilen ve gözlenen değişim olarak ifade edilir (Yazıcı, 2013: 149).

Diğer unsurlarla birlikte sosyal değişimin temelinde insan bulunmaktadır. Çünkü insan, sosyal nitelikteki tüm olaylarda hem etkileyen hem de etkilenen durumdadır. Dolayısıyla, insan bu özelliğinden ötürü sosyal değişimin temel unsurudur. Ancak sosyal değişme tümüyle insana indirgenemez. Değişim, başlangıcı ve gelişimi olan bir süreç olduğundan, zaman unsurunun da sosyal değişme bağlamında önemli olduğu görülmektedir. Her değişimin belirli coğrafi alanda yaşandığı göz önüne alındığında mekân boyutunun da değişimde önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, sosyal değişimin temel unsurları zaman, mekân ve insan olmaktadır (Doğan, 1988: 28).

Tüm bu açıklamalar ışığında en genel anlamıyla sosyal değişme, toplumsal yapı ve onu meydana getiren toplumsal ilişkiler ağı ile bu ilişkileri belirleyen toplumsal kurumlarda belirli bir süreç içerisinde görülen farklılaşmadır. Sosyal değişme konusundaki diğer bir unsur ise istikrardır. Birbirine zıt kavramlar olarak görünseler de aslında aralarında sıkı bir ilişki vardır. O halde sosyal değişme, toplumun istikrar ve değişme gibi iki temel özelliğinden ileri gelmektedir (Erol, 2011: 112).

1.3. Ekonomik Gelişme

Ekonomik gelişme, her ülkenin ekonomik ve sosyal koşullarına göre belirlenen ve kişilerin elde ettikleri gelire geçimini ve sosyal ihtiyaçlarını giderebilen gelir durumunu belirtmektedir. Ekonomik gelişme bakımından ve kişinin elde ettiği gelir konusunda dünyada standart bir ölçü yoktur. Örneğin ABD'de bin dolarlık gelir asgari ücreti gösterirken gelişmekte olan bir ülkede bin dolarlık gelir çok iyi bir gelir olarak kabul edilmektedir. Diğer bir deyişle ABD'de bin dolarlık gelir, iyi bir gelir ve ekonomik gelişmişliğin göstergesi olarak kabul edilmediği halde gelişmekte olan bir ülkede bu gelir iyi bir gelir ve ekonomik gelişmişliğin göstergesi olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla ekonomik gelişmişlik durumu ülkeden ülkeye göre değişmekle birlikte biraz da

sübjektif bir anlam taşımaktadır. Ayrıca ekonomik gelişmeye üst bir sınır çizilemeyeceğine göre hiçbir ülkeni ekonomik gelişmişlik bakımından en üst sınıra vardığı kabul edilemez.

Ekonomik gelişme, sosyal ve politik değişimleri içerisine alan genel bir ekonomi politikasıdır. Bu çerçevede ekonomik gelişme için sanayileşme, kentleşme, toplumun ekonomik ve sosyal yapısında değişimin olması gerekir. Dolayısıyla ekonomik gelişme, üretim biçimindeki yapısal değişiklikler, teknolojik alanda yaşanan değişim ve dönüşümler ile sosyal ve siyasal alandaki yeniliklerle birlikte yaşam kalitesinin yükseltilmesini de kapsamaktadır. Diğer yandan ekonomik gelişme, ekonomik kalkınmanın olduğu ve geliştiği kentler ile bu kentlerde yaşayan bireylerin geçirmiş olduğu toplumsal dönüşüm ile de doğrudan ilişkili bir kavram halini almıştır. Çünkü kentleşme ve ekonomik gelişme birlikte hareket eden bir süreç olarak beraberinde toplumsal değişmeye neden olacak unsurları da getiren bir olgudur (Kaya, 2007: 83).

Kentleşme ile ilişkisi bakımından ekonomik gelişme, kentsel işlerde istihdam edilenlerin sayısının artması, kırsal kesimde istihdam edilen nüfusun sayısının ve oranının azalması durumunu açıklamaktadır. Diğer bir değişle sanayi ve hizmet sektöründe istihdam edilen nüfus oranının artması, tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısının ve oranının ise azalmasıdır (Keleş, 2018: 45).

Günümüzde kentleşme süreci ile ekonomik gelişme kavramı nerede ise özdeşleşmiştir. Zira günümüzün gelişmiş devletleri, geçen yüzyıldaki ekonomik gelişmelerini kentleşme ve sanayileşmenin karşılıklı etkileşimi ile gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla kentleşmenin ekonomik kaynakları harekete geçirmede, siyasal sistemi demokratikleşmede, kültürel ve sosyal yaşamı geliştirmede etkili bir süreç olduğu belirtilmektedir. Günümüzde ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmek isteyen her devletin kentleşme düzeyini artırmak istediği görülmektedir. Bu nedenle ekonomik gelişme süreci kentleşme, sanayileşme, toplumsal değişme, ekonomik büyüme süreçleriyle birlikte ele alınmaktadır. Ancak bu süreç içinde tarımsal yapıdaki teknolojik değişim ve sanayideki gelişme ana etken olmaktadır. Ekonomik gelişme ve kentleşme ilişkisindeki ilk temel sorun her ekonomik olguda olduğu gibi öncelikle kıt kaynakların tam ve etkin kullanımudur (Ertürk, Sam 2011: 1).

2. SOSYAL DEĞİŞMEYİ ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER

Sosyal değişmeyi etkileyen faktörlerle ilgili olarak farklı görüşler bulunmaktadır. Giddens'e göre sosyal değişmeyi etkileyen üç ana etken vardır. Bunlar; fiziksel çevre, politik örgüt ve kültürel etkenlerdir. Ayrıca, aynı yazar günümüzde devam eden değişim sürecinin temelinde ekonomik ve politik güçlerin olduğunu da ifade etmiştir (Yazıcı, 2013: 1492). Sosyal değişimin zaman, mekân ve insan olarak üç unsuru olduğunu vurgulayan Doğan'a göre ise sosyal değişmeyi etkileyen faktörler şunlardır: Teknolojik gelişmeler, ekonomik yapı, nüfus artışı ve nüfus hareketleri, ideolojiler, değerler ve insanlar arası mücadelelerdir (Doğan, 1988: 30).

Sosyal değişmeyi etkileyen en temel faktör, üretim araçlarının ve buna bağlı olarak da üretim ilişkilerinin değişmesidir. Çünkü üretim güçlerinde sürekli olarak meydana gelen değişimler sosyal değişimi hızlandıran bir etken olmaktadır. Günümüzde üretim biçimlerinin kentleşme üzerinde ve kentleşmenin de üretim biçimleri üzerinde etkisi olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda kentleşme, sosyal değişimin en hızlı yaşandığı toplumsal olgudur. Çünkü kentleşme, tarım dışı üretimin yapıldığı alanlardır. Dolayısıyla kentleşme, hem üretici güçlerin hem de üretim ilişkilerinin değişmesinin hem sonucu hem de başlangıcı olmaktadır. Kentleşme neticesinde insanların hem fiziksel hem de sosyal çevresinde önemli değişimler yaşanmaktadır Bu bağlamda kentleşme, sosyal değişmeye hız kazandıran bir rol oynamaktadır. (Erkan, 2010: 224).

Genel olarak sosyal değişmeyi etkileyen faktörleri şu şekilde belirtmek mümkündür (Erol, 2011: 116-117):

-Kültürel değişmeler; toplumun gelenek ve göreneklerinde, yaşayış tarzında kısacası toplumsal değerlerde meydana gelen değişmeler sosyal değişmeye neden olmaktadır. Genel olarak en köklü sosyal değişmeler kültürel değerlerde görülmektedir.

-Toplumsal kurumlarda değişmeler; bir toplumdaki eğitim, hukuk, adalet ve iş dünyası gibi toplumsal kurumların değişime uğraması, onların oluşturduğu aile, okul, iş ve devlet gibi toplumsal birimleri de değişime uğratmaktadır.

-Bilim ve teknolojideki gelişmeler; bilimsel araştırmalar ve yeni teknolojik buluşlar toplumun değişmesinde önemli rol oynar. Teknolojik buluşlar toplumun yaşamını kolaylaştırdığı için çabuk benimsenir ve değişimin oluşmasına olanak sağlar.

-İnsan ilişkilerinde yenilikler; bir yönüyle toplumun yapısı insan ilişkilerinden oluşur; dolayısıyla burada yaşanacak bir değişim toplumsal bir değişime de yol açmaktadır.

-Demografik değişmeler ve kentleşme; hızlı nüfus artışı ve kentleşme veya doğum oranının artmasıyla genç nüfusun artması gibi durumlar sosyal değişmeye neden olmaktadır.

-Küreselleşme; sermaye hareketlerinin ve teknolojik gelişmelerin ulusal sınırları aşması ve ülkeler arasındaki işbirliğinin artması sosyal değişmeye neden olmaktadır.

Sosyal değişimin farklı nitelikteki birçok faktörden etkilendiği, sayılan bu faktörlerin etkisinin dönemlere göre farklılık gösterdiği ve günümüzde bu faktörlere yenilerinin eklendiği söylenebilir. Sosyal değişim, toplumsal değişim ve gelişmelere bağlı olduğundan zamanla toplumsal gelişmelere bağlı olarak yeni değişim unsurlarının ortaya çıkması mümkündür.

Kentleşme ile birlikte toplumsal yapıyı meydana getiren bütün faktörler değişime uğramaktadır. Kentleşme sonucunda insanların yaşam alanları değişmekte ve bu da yaşam biçimlerinin değişmesine yol açmaktadır. Yaşam biçimlerinin değişmesi ise, aile yapısının, kültürel değerlerin ve siyasi davranış biçiminin değişmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bilimsel anlamda kentleşmeyi, sadece bir nüfus birikim süreci olarak ifade etmek yetersiz kalmaktadır. Çünkü kentleşme nüfus birikim sürecine ek olarak kentlerde yaşayan insanlarda kentlere özgü davranış değişikliğinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Erkan, 2010: 224). Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi sosyal değişim kent odaklı olmaktadır. Kentleşmeyle birlikte toplumda meydana gelen sosyal değişimleri genel başlıklar halinde aşağıdaki gibi belirtilebilir.

2.1. Kentleşme ve Aile Yapısında Değişim

Aile, diğer tüm toplumsal kurumlar içerisinde en eski ve en temel olan kurumlardandır. Tarihin her döneminde her toplumda farklı biçim ve roller üstlenerek her zaman var olan aile aynı zamanda evrensel bir olgudur (Bayer, 2013: 102).

Geleneksel toplumda hemen hemen hiç farklılaşmamış bir şekilde birçok işlevi üstlenmiş olan aile, kentleşme ile birlikte temelden değişmeye uğramaktadır. Çünkü kent, örgütlenmiş büyük işyerlerinde ücret karşılığı çalışmayı gerektiren, işyerinin evden uzak olduğu ve ailenin eskiden kendi içerisinde çözüme kavuşturduğu birçok iş ve faaliyet için özel kurumlar ve örgütler kurduğu özel bir çevredir. Dolayısıyla bu yaşama uyum sağlamak geleneksel aile için değişim demektir (Kayan, 2012: 53).

Kentleşme ile birlikte geleneksel aile yapısından çekirdek aile yapısına geçiş olmaktadır. Bu değişimle birlikte aile üyesi sayısında azalma ve fonksiyonunda değişim olmuştur. Bu bağlamda kentleşmenin aile yapısı üzerindeki etkilerini ve neden olduğu değişimleri şu şekilde belirtmek mümkündür (Aslan, 2002: 29):

-Kentleşme ile birlikte çekirdek aile yapısına geçiş olmuştur.

-Ekonomik hayat ve kentlerdeki bürokratik kurumların varlığı geleneksel yapıya oranla kentsel ailenin görevlerinde azalmaya neden olmuştur.

-Aile bireylerinin zamanlarının çoğunu çalışarak ve birbirlerinden uzakta geçirmeleri, aile bağlarının gevşemesine neden olmuştur. Bu gelişmelerin sonucunda bireysellik ön plana çıkmıştır.

-Kentlerde eğitim ve öğretim kurumlar tarafından yerine getirildiğinden ailelerin eğitim ve öğretim görevlerinde azalma görülmektedir. Bu durum çocukların anne ve babadan uzak bir gelişim yaşamalarına ve duygusal iletişim açısından zorluklar yaşamasına neden olmaktadır.

-Kentleşme ile birlikte yakın ilişkiler zayıflamış, ailenin bireyleri üzerindeki denetimi ve baskısı azalmıştır.

-Kentte yaşayan aileler sanayileşme ile birlikte gelen teknolojik gelişmelerden, siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlarda yaşanan değişimlerden daha çok etkilenmektedirler.

2.2. Kentleşme ve Sosyo-Kültürel İlişkilerde Değişim

Kültür, insanların edindiği ve türlü yollarla sonraki kuşaklara aktardığı yaşamını etkileyen, değişkenlerin ve bunlar arasındaki karmaşık ilişkilerin bir işlevidir (Koçak, 2011: 263). Kültür, insanların toplumsal ve tarihsel gelişim süreci içerisinde elde ettikleri maddi ve manevi öğelerin toplamıdır. Dolayısıyla kültür köken ve amaç açısından temel olarak insan varlığını benimseyen birçok öğeden meydana gelen bir değerdir. Bu bağlamda kültür, insan ürünleri olan sanat, felsefe ve bilim gibi kültür öğelerinin insanı biçimlendirip değiştirmesi anlamını da taşımaktadır (Karslı, 2016: 42).

Kültür, yaşanan etkileşimler sonucunda değişimlere uğrayabilmektedir. Bu değişime neden olan en önemli faktörlerden birisi de kentleşmedir. Çünkü kentleşme ve kentlere olan göçler neticesinde toplumun kültüründe değişim yaşanmakta ve kültürel değerlerdeki değişim çarpıcı bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Bu süreç sonucunda ise “kent folkloru” kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavram, kentlerin birçok farklı kültüre sahip insanları bir arada toplaması ve farklı kültürlerde büyüyen insanların aynı ortamda yaşaması açısından önemlidir (Erdoğan, 2016: 21).

Kentleşme ile birlikte geleneksel kültür ile kent kültürü karşı karşıya gelmektedir. Bu süreçte kent kültürü egemen hale gelmekte ve geleneksel kültürün çözülmesine neden olmaktadır. Bu çözümlenmeyle geleneksel kültür tam anlamıyla ortadan kalkmamakta, farklı biçimlerde kendini sürdürmektedir. Bununla birlikte kentleşmenin kültür üzerindeki etkisini şu şekilde belirtmek mümkündür (Erkan, 2010: 230):

-Kente göçle birlikte, göç edenlerin, gelirleri, yapmış oldukları işler ve yerleşim düzenleri gibi maddi kültür ortamındaki değişimler hızlı yaşanmaktadır.

-Kent, içerisinde farklı etnik grupların, kültür ve meslek gruplarının ve sosyo-ekonomik sınıfların yer aldığı heterojen bir yerleşim birimidir. Bu bağlamda bireyler artık sadece yaş ve cinsiyete göre değil, bağlı oldukları etnik ve sosyal sınıflara göre farklılaşmaktadır.

-Kırsal alanda var olan akraba ve komşuluk ilişkisinin yerini kentte işyeri ilişkileri ve arkadaşlık ilişkileri almaktadır.

-Kırsal alanda var olan akraba ve komşular arasındaki yardımlaşma anlayışının yerini kentte borçlanma ve kredi alma gibi imkânlar sunan resmi kurumlar yer almaktadır.

-Kırsal kesimde insan ilişkilerinin denetimi olan sosyal normlar, kentlerde yerini resmi normlara bırakmıştır.

-Kırsal yerlerde yaş, cinsiyet, aile gibi prestij kaynağı olan unsurlar kentlerde yerini ekonomik özelliklere bırakmıştır.

Sonuç olarak kentleşme ile birlikte kırsal alanda var olan alışkanlıklar zamanla çözülerek, yerini kentsel değerlerin hâkim olduğu yeni alışkanlıklara bırakmaktadır (Kayan, 2012: 54).

2.3. Kentleşme ve Siyasal İlişkilerde Değişim

Kentleşmenin siyasal davranış üzerindeki etkisini açıklayabilmek için öncelikle siyasal toplumsallaşma kavramını açıklamakta fayda vardır. Siyasal toplumsallaşma kavramı ilk kez Martin Lipset tarafından kullanılmıştır. Siyasal toplumsallaşma, siyasal inanç, davranış ve değerlerin birey tarafından benimsenme/öğrenme sürecidir. Kişinin toplumun bir parçası haline gelmesine genel

olarak toplumsallaşma ve bu öğrenme sürecine ise siyasal toplumsallaşma denilmektedir (Erkan, 2010: 233-234).

Kırsal kesim ile kentsel kesim arasında siyasal davranışlar açısından büyük farklılıklar vardır. Bu farklılıkların nedenleri ise şunlardır (Erkan, 2010: 235):

- Eğitim seviyesinin düşük olması,
- Gelenek ve göreneklere sıkı sıkıya bağlılık,
- Uğraşlar ve yaşam biçimi arasındaki benzerlik,
- Yüz yüze iletişimin egemen olması,
- Dayanışmanın ön planda olması,
- Kaderci anlayışın hâkim olması,

Kırsal kesimde benzerliklerin bu denli çok olması ve nüfusun da kentlere göre az olması, toplumsal ilişkilerin kente oranla daha yakın ve içten olmasını sağlamıştır. Geleneksel yapının hâkim olduğu bu toplumlarda tutum ve davranışların değişmesi de çok zor olur (Kayan, 2012: 57). Ancak kente yaşayanlar eğitim seviyesinin yüksek olması, bireyselleşme ve bireysel çıkarların ağır basması gibi nedenlerden dolayı siyasal davranışında değişime gidebilmektedir. Burada önemli olan nokta kişisel menfaatin devreye girmesidir. Kentte yaşayan insanlar bireysel düşünürler ve kendi çıkarı için hangi siyasal tercihin iyi olacağını hesap eder ve ona göre hareket ederler (Kışlalı, 2000: 64-65).

Kentleşme süreci birçok faktörün etkisiyle geleneksel davranış biçimlerini yok etmektedir. Bunun yerine yeni davranış kalıpları getirerek kentlere göç edenlerin başlı başına bir siyasal deneyim içerisine girmesine ve siyasal havayı yaşamasına olanak sağlamıştır. Böylece kentli insan daha katılımcı ve siyasal sistemden daha çok hak talep eden birey halini almaktadır. Zaten kentler var oluşlarından bu yana entelektüel faaliyetlerin merkezi olmuşlardır. Bu bağlamda, kentin havası insanı özgür kılar sözü kentle siyasal davranış ilişkisini ortaya koyan çok önemli bir ifadedir (Görmez, 1997: 36).

3. KENTLEŞME VE KALKINMA İLİŞKİSİ

Kentleşme ile sosyal değişme ve ekonomik gelişme (kalkınma) arasında yakın bir ilişki vardır. Zira gelişmiş ülkelerde Sanayi Devrimi'nden sonra kentleşmeyle birlikte sosyal değişme ve ekonomik gelişme gerçekleşerek kişi başına düşen milli gelir fazla ve ekonomik refah seviyesi yüksek olmasına karşılık, gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme, kentleşme ve sosyo-ekonomik gelişme gerçekleşmediği için kişi başına düşen milli gelir az ve refah seviyesi düşük olmaktadır (Aslan, 2018: 107). Bu durumu gelişmiş ülkelerin kentleşme oranı, ekonomik ve sosyal gelişme seviyesi ile gelişmekte olan ülkelerin kentleşme oranı, ekonomik ve sosyal gelişme seviyelerinin karşılaştırılmasında görmek mümkündür (Taştekin, 2016: 32). Kalkınma kuramları genelde klasik kalkınma kuramı ve modern kalkınma kuramı şeklinde açıklanmaktadır. Bu nedenle burada kalkınma kuramları bu ayrıma göre açıklanmıştır.

3.1. Klasik Kalkınma Kuramı

Bilinen en eski ve en önemli geleneksel kalkınma kuramı W. Rostow'un "Gelişme Aşamaları" kuramıdır. W. Rostow, 1700'lü yıllarda birçok devletin ekonomik ve sosyal verilerini inceleyerek aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymuştur. Tarihsel süreçte W. Rostow gelişmiş ülkelerin bazı gelişme aşamalarını göstermiştir ve geri kalmış devletlerin bu aşamalardan geçerek gelişimlerini tamamlayabileceğini belirtmektedir. W. Rostow'un belirlemiş olduğu söz konusu aşamalar aşağıdaki gibi belirtilmektedir (Yıldırım ve Örnek, 2012: 2):

Geleneksel toplum aşaması; bu aşamadaki devletlerde, ekonomik gelişme için tarım sektörü çok önemli bir sektör olarak önemini sürdürmektedir. Bu tür toplumlarda ilkel üretim tekniği kullanılmakta, iş bölümü ve uzmanlaşma bulunmamakta ve kişi başına düşen milli gelir çok az

olmaktadır. Bu tür toplumlarda aile ve aşiret yani soy bağları kuvvetli olduğu için ekonomik ve politik güç toprak sahiplerinin elindedir (Acar, 2002: 94).

Kalkışa hazırlık aşaması; bu aşamada öncelikle, gelişim için ihtiyaç duyulan şartlar hazırlanmakta, daha sonra bilimsel gelişmeler ve teknik buluşlar tarımda ve sanayi sektöründe kullanılmaya başlanmaktadır. Böylece sermaye birikimi artmakta, eğitimde belli oranda artış sağlanmakta, kentlere bankalar ve diğer kurumlar yerleşerek ve kentlerde yaşayan nüfus oranı artmaya başlamaktadır (Han ve Kaya, 2006: 34).

Kalkış aşaması; bu aşama ile kalkınma normal seyrine girer. Başka bir deyişle kalkış aşaması, kalkınmanın önündeki engellerin ortadan kalktığı aşama olarak değerlendirilmektedir. Rostow, bu aşamada kalkış için üç temel ilke belirlemiştir. Birincisi verimli yatırım miktarların artması, ikincisi yüksek gelişme düzeyine sahip imalat sektörünün gelişmesi, üçüncüsü ise çağdaş (modern) sektörlerde yaşanan gelişmelere paralel olarak bu sektörler için yatırım yapabilecek, gelişmeyi ve büyümeyi normal seyrine getirebilecek kurumların ortaya çıkmasıdır (Palabıyık, 2009: 44).

Olgunluk aşaması; toplumda ekonomik, sosyal ve diğer bütün alanlarda modern teknolojinin kullanıldığı, kişi başına düşen gayrisafi milli hâsılanın arttığı, tasarrufların önemli bir kısmının yatırımlara yönlendirildiği, ihracatın arttığı, sanayi ve hizmet sektöründe çalışanların sayısının artmasına karşılık tarım sektöründe çalışanların sayısının ve oranının azaldığı bir aşamadır. Olgunluk aşamasında okuyan kesim diğer bir deyimle beyaz yakalıların çalışma hayatındaki sayısı ve oranı artmış, kentleşme oranı artarak toplumda yapısal değişimler ortaya çıkmaya başlamıştır (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2006: 53).

Kitle tüketimi aşaması; bu aşama, toplumda sosyal güvenlik ve toplumsal refahın arttığı aşama olarak kabul edilmektedir. Kitle tüketimi aşamasında toplum arzdan çok talep ve refah ile ilgilenmektedir. Tarım ve geleneksel ekonomik faaliyetlerle uğraşanların oranında düşüş olmasına karşılık modern iş sektörlerinde çalışanların oranı ve kentsel nüfus oranı artmaktadır (Yıldırım ve Örnek, 2012: 4).

W. Rostow'un kalkınma modelinde öngördüğü kalkınma aşamaları daha önce gelişmiş ülkelerde kentleşme sürecinde gerçekleşen aşamalardır. Rostow geliştirmekte olan ülkelerin bu aşamaları yani sanayileşme ve kentleşmenin gelişim aşamasını takip ederek gelişebileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla Rostow'un kalkınma kuramının kentleşme ve gelişmeyle ilişkili olduğu söylenebilir.

3.2. Modern Kalkınma Kuramı

Modern kalkınma kuramlarının en bilineni ve en yaygın olanı Fordist üretim modelidir. Fordist üretim modelinde üretimin seri ve kitlesel olarak gerçekleştiği, yapılacak işlerin Taylorizm ilkeleri esas alınarak birbirinden ayrıldığı, yani üretimde iş bölümü ve uzmanlaşmanın esas alındığı, ürünlerin standartlaştırılarak verimlilik artışının sağlandığı bir üretim modelidir. Genel olarak Fordizm, kapitalist ekonomik sistemde yeni bir dönem başlatan, planlı ekonomiye geçişte etkin rol oynayan, üretimin planlanmasıyla birlikte bireyi de planlayan, kapitalist toplumda yeni bir işçi tipi oluşturan, yeni bir kapitalist yaklaşımdır (Saklı, 2013: 109).

Henry Ford 1914 yılında hareketli montaj hattını üretime uygulayarak seri araba üretimine başlamış, günde 8 saat çalıştırdığı işçilere 5 dolar vererek Fordist üretim modelini başlatmıştır. Henry Ford kapitalist sistemin işleyebilmesi için işçilere yüksek ücret vermenin yeterli olmadığını, işçilere verilen ücretin uygun şekilde harcanması gerektiğini belirtmiştir. Bu durumun tespiti amacıyla H. Ford, çalıştırdığı işçilerin evlerine görevliler göndermiş, işçilerin kazandığı parayı harcayıp harcamadığını, rasyonel davranıp davranmadıklarını öğrenmek istemiştir. Henry Ford'un

bu uygulaması aynı zamanda aile ilişkileri üzerinde endüstriyel gücün kurulması fırsatı vermiştir (Yavuz, 2006: 154).

Fordist üretim modelini uygulayan devletler, Keynesçi devlet politikalarının etkisiyle Fordist üretim modelinin gelişmesinin önünü açmıştır. 1945 yılından 1973 yılına kadar olan dönemde kapitalist toplumlarda Fordist üretim modeli başat üretim modeli olarak varlığını sürdürmüştür (Eraydın, 1992: 15-16). Fordist üretim modelinin kendine has birtakım ayırt edici özellikleri bulunmaktadır. Fordist üretim modelinin söz konusu ayırt edici özellikleri aşağıdaki gibi belirtilebilir (Saklı, 2013: 112):

-Kitlesel üretim ve kitlesel tüketim; üretim toplumda belirli bazı müşterilere göre değil, toplumun tamamına yönelik olması ve ortaya çıkan kitlesel üretimin tüketimi için ihtiyaç duyulan kitlesel talebin oluşturulması,

-Ürünlerde yüksek kalite ve standartlaştırılmanın oluşturulması,

-Katı kurallı ve esnek olmayan bir üretim sürecinin takip edilmesi,

-Üretim ve iş örgütlenmesinde yeni teknolojilerin kullanılması,

-Rutin işlerde çalışacak yarı eğitilmiş işgücünün kullanılması,

-Keynesçi ve serbest piyasaya yönelik ekonomik politikaların uygulanması,

Kısaca Fordist üretim modeli, kendine göre bir yaşam tarzı düzenleme aracı olarak, insanların nasıl para kazanacaklarını ve kazandıklarını nasıl harcayacaklarını gösteren kapitalist ekonomik bir modeldir. Fordist üretim modelinin öngördüğü insanların kentlerdeki fabrika ya da iş yerlerinde işbölümü ve uzmanlaşma ilkelerine göre çalışması hem kentleşmenin ve sanayileşmenin gelişmesine hem de ekonomik gelişmeye zemin hazırlamıştır. Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi modern kalkınma kuramlarının temelini oluşturan Fordist üretim modeli sanayileşme, kentleşme ve kalkınma ile yakından ilişkilidir.

Fordist üretim modelinin katı kuralları ve aşırı uzmanlaşma ve iş bölümü Post-Fordist (esnek üretim ve uzmanlaşma) kalkınma modeliyle giderilmeye çalışılmıştır (Yavilioğlu, 2002: 61). Ama kimi yaklaşımlar bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişimi Post-Fordist'e geçişi temel etken kabul ederken, kimi yaklaşımlar ise, üretim ve birikim sürecinde yaşanan işlevsel değişimleri temel etken olarak kabul etmektedir (Şaylan, 2002: 138).

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi modern (Fordist) kalkınma kuramının gerçekleşeceği en uygun ortam kentlerdir. Fabrikalar, uzmanlaşma, kitlesel üretim ve tüketim en iyi şekilde kentlerde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla klasik kalkınma kuramı gibi modern kalkınma kuramı da kentleşme ile yakından ilişkilidir.

Şüphesiz başka kalkınma kuramları da olabilir ama burada kentleşme ve kentleşmeye bağlı olarak sosyal değişim ile doğrudan ilişkili olanların anlatılması tercih edilmiştir.

4. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KENTLEŞME VE GELİŞME

Gelişmekte olan ülkeler 20. yüzyılda hızlı bir kentleşme sürecine girmekle birlikte bu ülkelerde kentleşme düzeyinin düşük olduğu söylenebilir. Bu ülkelerde kentleşme, gelişmiş ülkelere göre demografik, ekonomik ve toplumsal açıdan farklı özelliklere sahiptir. Bu tür ülkelerdeki kentleşme, sanayileşmeye oranla daha hızlı bir şekilde gelişmektedir. Ayrıca, istihdam açısından sanayiden ziyade hizmet sektörü ön plana çıkmaktadır. Bu ülkelerde öncelikli olarak hizmet sektörü gelişim göstermekte ve ekonomik yapı hizmet sektörüne dayalı gelişmektedir. Bu tür ülkelerde kentleşme sadece demografi kriter bakımından kentleşme tanımına uygun olmaktadır (Erkan, 2010: 68).

Gelişmekte olan ülkelerdeki kentleşmenin ortak özellikleri şöyle belirtilebilir (Arslantaş, 2008: 176):

-Kişi başına düşen milli gelir azdır.

- Tarıma dayalı istihdam yaklaşımı ağırlığını korumaktadır.
- Hızlı bir kentleşme olmasına rağmen esas nüfus kent dışında yaşamaktadır.
- Doğum oranları ölüm oranlarından fazladır.
- Nüfus artış oranı üretici olmayan yaş sınırını meydana getirmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde istihdam tarım ekonomisinden hizmet ekonomisine geçiş şeklinde olmaktadır. Bu durum kentleşmeye nüfus yoğunluğu özelliğini kazandırmakla birlikte diğer özelliklerin (kalkınma, sosyal gelişme ve değişme gibi) kazanılmasını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerde kentleşme sanayileşmeden çok hizmet sektörüne dayalı olarak gelişmektedir. Ulaşım ve haberleşme alanında yaşanan gelişmeler neticesinde kentleşmenin başlangıçta belirli alanlarda yoğunlaşmış olan nüfusu ve ekonomik faaliyetler kentte dağılmış, kentlerde rasyonel olmayan değişik merkezler ortaya çıkmıştır (Arslantaş, 2008: 177).

Gelişmekte olan ülkelerde kentleşmenin gelişimi gelişmiş ülkelerden oldukça farklılık göstermektedir. Bu tür ülkelerde insanlar ya kendi geleneksel üretim sistemi çözüldüğü için ya da kent onlara daha iyi iş fırsatları sunduğu için kentlere göç etmektedir. Kırsal alandan kentlere gelenlerden kimileri kısa süreliğine para kazanıp geri dönmeyi ister, kimileri de kente kalmayı zorunluluk olarak hisseder. Kente kalanlar ise genelde kent etrafındaki gecekondu bölgelerinde toplanırlar (Erkan, 2010: 69).

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bu durum kentleşmenin çarpık bir şekilde gelişmesine neden olmaktadır. Kente göç eden insanların kente uyum sorunu ve buna bağlı olarak kent içerisinde kentle uyumsuz alanların ortaya çıkması gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca hızlı yaşanan kentleşme süreci nedeniyle çevre sorunlarının da bu tür ülkelerde yaşandığı görülmektedir. Dolayısıyla kentleşme sürecinin sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi, ortaya çıkan bu tip sorunların çözüme kavuşturulabilmesi ve kalkınma açısından olumlu etki yapabilmesi için kentleşmenin kent planlamasına uygun olarak gelişmesine öncelik verilmelidir.

Gelişmekte olan ülkelerde kentlerde hızlı nüfus artışı yaşanmaktadır. Yıllık nüfus artışı ortalama % 2-3 olmasına karşılık kentsel nüfus ise % 6-7 artış göstermektedir. Dolayısıyla az gelişmiş ülkelerde nüfus artışına bağlı olarak kentleşme hızı da yüksek olmaktadır. Ancak bu durum kentleşmenin sadece nüfus boyutu ile gerçekleşmektedir. Bu nedenle gerçek anlamda (sosyal değişme, ekonomik gelişme, iş bölümü, uzmanlaşma gibi özellikler olmadığı için) bir kentleşmeden söz etmek zordur. (Es ve Ateş, 2004: 213).

Az gelişmiş ülkelerde sınırlı sayıda kent aşırı şekilde büyümekte hatta metropol kent haline gelebilmektedir. Bu durum, bu tür kentlerin hem kendi işlevlerini yerine getirmeleri açısından hem de bölgesel dengesizlikler açısından sakıncalara sebep olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde kentleşmenin belirli birtakım özellikleri bulunmaktadır. Bunları şu şekilde belirtmek mümkündür (Keleş, 2018: 29):

- Kentleşme demografik açıdan sanayileşmiş ülkelere oranla daha hızlı gerçekleşmektedir.
- Az gelişmiş ülkelerde büyük kentler küçük ve orta büyüklükteki kentlere oranla daha hızlı büyümektedir.
- Kentleşme hareketi belirli bir bölgeye yönelik olmaktadır. Bu durum diğer bölgelerin kentleşme oranının düşük olmasına neden olmaktadır.
- Hızlı kentleşmeden dolayı kent nüfusunun kent ve kamu hizmetleri açısından gerekli olan ihtiyaçlarının giderilmesinde yetersizlikler yaşanmaktadır.
- Kentte biriken nüfusun çalışmasına imkân sağlayacak yeterli sanayi yatırımlarının olmamasından dolayı iş gücünün marjinal mesleklerde ve hizmet sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerdeki kentleşmeyi açıklayan ekonomi kuramları genellikle yetersiz bulunmaktadır. Ekonomik kurama göre kentleşmeyi açıklamaya çalışan bu kuramlar, kenti

ekonomik büyümenin ve sosyal değişimin sürükleyici unsuru olarak kabul etmektedir. Bu tür ülkelerde kentleşme sürecinde nüfus tarım sektöründen doğruca hizmet sektörüne geçiş yapmaktadır. Bundan dolayı da az gelişmiş ülkelerin büyük kentlerinde hizmet sektörü daha çabuk büyümektedir. Gelişmiş ülkelerde kentleşmenin sosyal değişim üzerinde önemli etkileri olduğu, değişimi hızlandırıcı etkisi olduğu belirtilmiştir. Bu durumu geliştirmekte olan ülkelerin kentleşmesi açısından söylemek pek mümkün değildir. Bu nedenle geliştirmekte olan ülkelerde kentlerin bir bağımsız değişken olarak ele alınamayacağı ileri sürülmüştür (Keleş, 2018: 44-45).

5. GELİŞMİŞ ÜLKELERDE KENTLEŞME VE GELİŞME

Sosyo-ekonomik olarak gelişmişlik düzeyine ulaşmak devletlerin sanayileşmesi ve kentleşmesiyle özdeş olarak kabul edilebilir. Sanayileşme, ulusal gelirin büyük oranda sanayi ürünlerinden oluşmasını ifade eder. Gelişmiş ülkelerde sanayi gelirin ulusal gelir içerisindeki payı çok fazladır; buna karşılık tarımsal gelirin ulusal gelirdeki payı azdır. Dış ticaret açısından ise sanayi diğer bir deyimle sermaye yoğun ürünlerin ihracatı fazladır. Sanayileşmiş ekonomilerde ithalat açısından ise tarımsal ürünler ve daha çok ham madde alımı yapılmaktadır (Erkan, 2010: 56).

Gelişmiş ülkelerin bu ekonomik yapıları ve üretim biçiminde yaşanan değişimler kentleşmeye ve kentlerin yerleşim biçimine de yansımaktadır. Bu ülkelerde büyük kent alanının çekirdeğini meydana getiren yerleşim alanlarının genellikle sanayi bölgesi etrafında olduğu görülmektedir. Bu durum, kentleşme ve sanayileşme arasındaki organik bağlantının sonucudur. Gelişmiş ülkelerde sanayileşmenin başlamasıyla kentleşmenin de hız kazandığı görülmektedir. Bu ülkelerde sanayileşme sonucunda kentleşme önemli bir hıza ulaşmış ve toplum yüksek bir kentleşme düzeyine çıkmıştır (Arslantaş, 2008: 176).

Gelişmiş ülkelerde kentleşme, sosyal değişimin en belirgin özelliği olarak ortaya çıkmakta; kalkınma, kentleşme ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerin kentlerinde, az gelişmiş ülkelerin kentlerinde karşılaşılan gecekondu olgusu ile karşılaşılmaz (Kayan, 2018: 584). Bu ülkelerde gecekonduyan ziyade kentlerdeki sanayi kuruluşların çevresinde yoksullar mahalleleri bulunmaktadır. Sanayi toplumlarında gelir, meslek, eğitim durumu, yaş, toplumsal statü vb. niteliklere göre belirlenen toplumsal tabakalaşma ve toplumsal farklılaşma kentsel mekânda da açıkça gözlenebilmektedir. Birbirinden farklı toplumsal tabakalarda bulunanların kent mekânı içinde de birbirinden farklı mekânlarda yaşıyor olmaları, kent mekânında özellikle konut alanlarında kendi içinde türdeş ayrılmış bazı alanların ortaya çıkması şeklinde kendini göstermektedir. Bu ayrılmış alanlar kendi içinde türdeş ya da toplumsal tabakalaşma bakımından birbirine yakın grupları içeren fiziksel mekânlardır (Erder, 2006: 35). Bu kapsamda gettolaşma ve kent yoksulluğu gibi kavramlar gelişmiş ülkelerin kentlerinde ortaya çıkan olgulardır. Öncelikle ABD’de üst gelir gruplarının kent merkezi dışına doğru (banliyöler) yerleşim alanlarına geçmeleriyle başlayan bu durum, zamanla diğer gelişmiş ülkelerde de görülmeye başlanmıştır. Gelişmiş ülkelerin metropol kentlerinin merkezinde daha çok göçmenler, işçiler ve yoksulların yaşadığı yerleşim alanları bulunmaktadır. Bu durumun dünya genelinde yaygınlık kazanması küreselleşmenin bir sonucudur. Küreselleşme ile birlikte tüm dünyada üretim ve tüketim biçimleri birbirine yaklaşmakta, buna ek olarak kentlerdeki konut ve yerleşim alanları da giderek birbirine benzemektedir. Diğer yandan zengin ve yoksulların yaşadığı yerleşim alanları arasında geçişkenlik yok denecek kadar azalmaya başlamıştır (Erkan, 2010: 61).

Gelişmiş ülkelerde tarım ekonomisi ile sanayileşme güç kazandıktan sonra hizmet sektörüne geçilmeye başlanmıştır (Arslantaş, 2008: 176). Bu ülkelerde, ekonomik anlamda belli bir refah seviyesine ulaşılmış, kır-kent arasındaki ekonomik ve sosyal farklar azalmış ve iç göç olgusu neredeyse ortadan kalkmıştır. Bu tür ülkelerde nüfus artış hızı yavaşlamış, hatta bazı ülkelerde nüfus azalmaya başlamıştır. Bu tür ülkelerin kendi vatandaşları için işsizlik, beslenme, barınma ve sağlık gibi sorunlar büyük ölçüde azalmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki öncelikli sorunlar, dış göçle gelen

ve sayıları gittikçe artan göçmenlerin topluma uyum, yerleşim, işsizlik, barınma vb. sorunları olmaktadır (Erkan, 2010: 61).

6. KENTLEŞME, SOSYAL DEĞİŞME VE EKONOMİK GELİŞME İLİŞKİSİ

Kentleşme, toplumda kentsel nüfus oranının artmasına, kent sayılarında artışa ve toplumun yapısında işbölümü ve uzmanlaşma gibi kentlere özgü ilişkilerin oluşmasına yol açan bir nüfus birikim süreci olarak ifade edilmektedir. Ekonomik gelişme ile doğrudan ilişkisi olan kentleşme, toplumda aynı zamanda sosyal ve kültürel anlamda önemli değişimlere de neden olmaktadır (Keleş, 2018: 21-22).

Yukarıda da belirtildiği gibi kentleşme, geniş anlamda ekonomik gelişmeye endeksli büyük ölçekli bir yapılanmadır. Günümüzde devletlerin uluslararası ekonomik işbirliği çabaları da kentleşmenin boyutunu önemli ölçüde etkilemektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği'ne tabiiyet nedeniyle çalışanların hareket serbestisi olanağına sahip olmaları, birlik içinde, istedikleri kentte iş bulmalarına imkân vermektedir. Dolayısıyla Avrupa Birliği üyesi ülkelerin vatandaşları, üye devletlerin topraklarında serbestçe çalışma hakkına sahip olduklarından bu bölgede çekiciliğe sahip iş alanlarından dolayı kentleşme oranı da yüksek olmuştur (Erkan, 2010: 74). Bu bilgilerden de anlaşıldığı gibi kentleşme ile ekonomik gelişme arasında yakın bir ilişki vardır.

Kentleşme, ekonomik gelişme ve sosyal değişim açısından önemli bir yere sahiptir. Çünkü kentleşme, düşük gelire sahip olan kırsal kesimin modernleşmesine ve bu sayede orta ve yüksek gelire sahip ülkeler grubuna dâhil olmalarına yol açacak yapısal dönüşümlere temel teşkil etmektedir. Kentleşme, kalkınma literatüründe kentsel alanda yaşayan nüfusun giderek artmasını ifade etmekte ve sanayileşme ile doğrudan ilişkili bir süreç olarak belirtilmektedir. Bu bağlamda, sanayi devriminden sonraki süreçte toplumsal yapıda meydana gelen dönüşümü en iyi şekilde özetleyecek kelimeler; sanayileşme, kentleşme ve küreselleşmedir (Ertekin ve Kırca, 2017: 45).

Kentleşme ve ekonomik gelişme arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü kentleşme genel olarak modernizasyon ve sanayileşme ile birlikte gerçekleşmektedir. Bu bağlamda sanayileşmenin ve modernizasyonun olmadığı bir kentleşme sürecinde toplumun yaşam kalitesini arttırabilen hiçbir ülke olmamıştır. Dolayısıyla teorik olarak kentleşme ve ekonomik gelişmenin birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunun için kişi başına düşen milli gelirin artması, tarım sektöründen tarım dışı sektörler emek gücünün transferi gerekir. Ekonominin daha da gelişmesi sonucunda ise, işçilerin hizmet sektörüne geçişi sağlanmaktadır. Dolayısıyla sanayinin gelişmişliği ve kentleşme arasındaki ilişki, ülke ekonomisi için çok önem arz etmektedir (Ertekin ve Kırca, 2017: 48).

Kuramsal olarak kentleşme, sanayileşmekte ve kalkınmakta olan, Rostow'un ifadesiyle "kalkış" aşamasına geçmiş olan toplumlarda hız kazanmaktadır. Bundan dolayı kentleşme hemen hemen her ülkede tarımsal nüfusun azalmasını ve tarım dışı alanlardaki istihdamın artmasını zorunlu kılmıştır. Hızlı kalkınmanın gereksinim duyduğu yatırımların kentlerde gerçekleşmesi, sanayi ve hizmet sektörünün ihtiyaç duyduğu gelişme ortamının kentlerde oluşmasından dolayıdır ki, kalkınma yolunun kentlerden geçtiği, başka bir deyişle kentleşmenin kalkınmanın öncü ve hızlandırıcı bir unsuru olduğu öne sürülmektedir (Keleş, 2018: 41).

Kentleşmenin ekonomik gelişmeye eşlik etmesindeki temel neden, sanayileşme ile birlikte kırsalda alandaki tarımsal işgücünün kentlere göç etmeye ve kentlerdeki sanayi kuruluşlarında iş bulmaya başlamasıdır. Ayrıca kentleşmenin altyapı, emek ve sermaye gibi ölçek ekonomileri avantajına sahip olması da ekonomik gelişmeye katkı sağlamaktadır. Kentleşmenin artmasıyla iş alanları büyümekte ve çeşitlilik kazanmakta; buna bağlı olarak istihdam imkanları artmaktadır. Bu sayede toplumsal anlamda değişimlerin yaşanması kaçınılmaz olmaktadır. Kentlerin büyümesi tüketime olan talebi arttırdığından, girişimciler için bu alanlara olan çekiciliği arttırırken nitelikli

insanların da kentlerde birikmesine neden olmaktadır. Böylelikle kent ekonomisinin ihtiyaç duyduğu nitelikli iş gücü desteği de sağlanmış olur (Ertekin ve Kırca, 2017: 49).

Sosyal değişme genel olarak toplum yapısında görülen değişimlerdir diğer bir deyişle sosyal değişme, toplumun yapısını oluşturan nüfusun nitelik ve niceliğinde sosyal tabakalaşma ve yerleşme şekillerinde (köy-kent) görülen değişimi ifade etmektedir. Sosyal değişmeyi etkileyen birçok faktör bulunmaktadır; ancak en temel etken, üretim araçlarının ve buna bağlı olarak da üretim ilişkilerinin değişmesidir. Üretim güçlerinin sürekli olarak değişikliğe maruz kalması sosyal değişimi hızlandıran bir etken olmaktadır. Günümüzde üretim biçimlerinin kentleşme üzerinde ve kentleşmenin de üretim biçimleri üzerinde etkisi olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda kentleşmeyi, sosyal değişimin en hızlı yaşandığı durum olarak ifade etmek mümkündür.

Sonuç olarak kentleşme, ekonomik gelişme ve sosyal değişme açısından önemli bir süreçtir. Kentleşme, ekonomik gelişme ve sanayileşme ile birlikte gelişirken bu süreç içerisinde sosyal değişime yol açacak unsurları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda kentleşmeyi, sosyal değişim sürecini etkileyen bir unsur, ekonomik ve sosyal süreçlerin değişmesiyle ortaya çıkan bir sonuç olarak ifade etmek mümkündür.

SONUÇ

Kentleşme, kent sayısında ve nüfusunda yaşanan artış ile birlikte ekonomik ilişkilerin yaşandığı, bu ekonomik ilişkilerin yapısında değişimlerin olduğu ve geleneksel yapıdan modern yapıya geçilen bir süreci ifade eder. Tarımsal üretimin yerini sanayi ve hizmet sektörünün alması, kitle iletişim araçlarının egemen olması gibi faktörler kentleşmeyi beraberinde getirmiştir.

Kalkınma ile ilgili ilk teorik gelişmeler Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletlerinde yaşanmıştır. Geleneksel kalkınma kuramcıları kalkınmayı ekonomik büyüme olarak kabul etmiştir. Geleneksel kuramcılar kalkınmanın önündeki engelleri, tarımsal nüfusun fazlalığı, pazar alanların az olması ve ulus devletlerin yatırım azlığı gibi nedenlerden dolayı sorun olarak kabul etmiştir. Bu sorunun çözümü için devlet müdahalesi ve dışarıdan sermaye girişi olması gerektiği savunulmuştur.

Modern kalkınma kuramları ise fordist ve esnek (post-fordist) üretim modelidir. Fordist üretim modeli, üretimin kitlesel şekilde gerçekleştiği, iş bölümünün, uzmanlaşmanın ve ürün standartlaştırmasının olduğu ve bu şekilde verimliliğin artırıldığı üretim modelidir. Fordist üretim modelinin diğer bir versiyonu olan esnek (post-fordist) üretim modeli ise üretimin esnek bir modelle yapıldığı, uzmanlaşmanın olduğu ve üretim sürecinde bilgi ve iletişim teknolojilerinden fazlaca yararlandığı bir modeldir.

Kente yaşayanlar eğitim seviyesinin yüksek olması, bireyselleşme ve bireysel çıkarların ağır basması gibi nedenlerden dolayı siyasal davranışlarında değişime gidebilmektedir. Buradaki önemli nokta kişisel menfaatin devreye girmesi gereğidir. Kentte yaşayan insan bireysel düşünür ve kendi çıkarı için hangi siyasal tercihin iyi olacağını hesap eder ve ona göre hareket eder.

Gelişmiş ülkelerin ekonomik yapıları ve üretim biçiminde yaşanan değişimler kentleşmeye ve kentlerin yerleşim biçimine de yansımaktadır. Gelişmiş ülkelerde büyük kentlerin çekirdeğini meydana getiren yerleşim alanlarının genellikle sanayi bölgesi etrafında olduğu görülmektedir. Bu durum, kentleşme ve sanayileşme arasındaki organik bağlantının bir sonucudur. Gelişmiş ülkelerde kentleşme, sosyal değişimin en belirgin özelliği olarak karşımıza çıkmakta; bu nedenle bu ülkelerde kalkınma, kentleşme ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu ülkelerde, ekonomik anlamda belirli bir refah seviyesine ulaşılmış, kır-kent arasındaki ekonomik ve sosyal farklar azalmış ve iç göç olgusu neredeyse ortadan kalkmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde kentleşme, demografik, ekonomik ve toplumsal açıdan farklı özelliklere sahiptir. Bu tür ülkelerdeki kentleşme, sanayileşmeye oranla daha hızlı bir şekilde gelişmektedir. Bu nedenle bu ülkelerin kentleşmesi ile ilgili olarak genellikle hızlı, çarpık, aşırı,

sahte, dengesiz ve tek yönlü kentleşme gibi kavramlar kullanılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde bazı kentler aşırı şekilde büyürken bazı kentler gelişmeyerek ya yerinde saymakta ya da gerilemektedir. Bu durum bu kentlerin hem kendi işlevlerini yerine getirmeleri açısından hem de bölgesel dengesizlikler açısından sakıncalara neden olmaktadır.

Kentleşme ile birlikte toplumsal yapıyı oluşturan bütün faktörler değişme uğramıştır. İnsanların yaşam alanları değişmiş, bu durum yaşam biçimlerinin de değişmesine yol açmıştır. Yaşam biçimlerinin değişmesi ise, aile yapısının, kültürel değerlerin ve siyasi davranış biçiminin değişmesine neden olmuştur. Dolayısıyla kentleşmeyi, sadece bir nüfus birikim süreci olarak değil, aynı zamanda kentlerde yaşayan insanlarda kentlere özgü davranış değişikliğinin ortaya çıkması olarak ifade etmek gerekir. Geleneksel toplumda hemen hemen hiç farklılaşmamış bir şekilde birçok işlevi üstlenmiş olan aile, kentleşme ile birlikte temelden değişmeye başlamaktadır. Çünkü kentler, örgütlenmiş büyük işyerlerinde ücret karşılığı çalışmayı gerektiren, işyerinin evden uzak olduğu ve ailenin eskiden kendi içerisinde çözüme kavuşturduğu birçok iş ve faaliyet için özel kurumlar ve örgütler kurduğu özel bir çevredir. Dolayısıyla bu yaşama uyum sağlamak aile için değişim demektir.

Sonuç olarak kentleşme, sosyal değişme, ekonomik gelişme ve sanayileşme birlikte hareket eden bir süreçtir. Bu süreç ile birlikte sosyal değişmeye neden olan unsurlar da ortaya çıkmakta ve buna bağlı olarak toplumlarda kentleşme ile gelen bir sosyal değişme ve ekonomik gelişme süreci yaşanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, Y. (2002). İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri. Bursa: Vipaş Yayınları.
- Alodalı, M., Tuncer, A. ve Usta. S. (2014). Kamu Politikası Örneği Olarak Türkiye’de Konut Politikalarının Şekillenmesinde TOKİ’nin Rolü. Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 5(10), 273-302.
- Arslantaş, H. A. (2008). Sosyal Değişme, Kentleşme ve Kentleşmenin Din Üzerine Etkileri. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13(2), 171-196.
- Aslan, A. (2002). Değişen Toplumda Aile Ve Çocuk Eğitiminde Sorunlar. Ege Eğitim Dergisi, 2(1), 25-33.
- Aslan, M. (2018). Kent ve Ekoloji, (Ed.) M. A. Özer. Gazikitabevi, Ankara
- Akçakaya, O. (2016). Kentsel Sürdürülebilirliğin Uygulanması Ve Ölçülmesi Bağlamında Yerel Yönetimlerin Fonksiyonu, Ardahan Üni. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 4, ss 47-64.
- Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4(8), 101-129.
- Doğan, İ. (1988). Sosyoloji, İstanbul: Sistem Yayınları.
- Eraydın, A. (1992). Post-Fordizm ve Değişen Mekânsal Öncelikler, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Erdem, B. (2016). Burdur İli Örneğinde Bazı Sosyo-Demografik Özelliklerin Kentlilik Bilinci Açısından Değerlendirilmesi. Atanur, G. (Ed), Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci Sempozyumu Bildiri Kitabı, Bursa: Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınlar Dizisi-3.
- Erder, S. (2006). Refah Toplumunda Getto, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, Ö. (2016). Kentsel Yaşam Ve Yozlaşma. Anadolu Bil Meslek Yüksek Okulu Dergisi, (41), 13-33.
- Erkan, R. (2010). Kentleşme ve Sosyal Değişme. Ankara: Bilim Adamı Yayınları.
- Ertekin, M. ve Kırca, M. (2017). Türkiye’de Kentleşme ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Zamanla Değişen Nedensellik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. Journal of Emerging Economies and Policy, 2(2), 44-63.
- Ertürk, H., Sam, N. (2011), Kent Ekonomisi, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Erol, N. (2011). Toplumsal Değişme Ve Eğitim: Temel İlişkiler, Çelişkiler, Tartışmalar. Akademik Bakış Dergisi, 5(9), 109-122.
- Eş, M. ve Ateş, H. (2004). Kent Yönetimi, Kentleşme Ve Göç: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (48), 206-246.
- Görmez, K. (1997). Kent ve Siyaset, Ankara: Gazikitabevi.
- Han, E. Ve Kaya, A. (2006). Kalkınma Ekonomisi Teori Ve Politika. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karşlı, Ö. (2016). Ernst Cassirer’de Kültürün Anlamı. Jomelıps Dergisi, 1(2), 38-59.
- Kaya, E., (2007). Kentleşme ve Kentleşme, İstanbul: Okutan Yayınevi.
- Kayan, A. (2018). Çağdaş Gelişmeler Kapsamında Kent Yönetimi Tartışmaları, Kamu Yönetimi Tartışmaları (Edit. M. Akif Özer, Ufuk Ayhan), Ankara: Gazikitabevi

- Kayan, A. (2012). GAP Bölgesinde Çarpık Kentleşme ve Gecekondu Sorunları (Diyarbakır, Gaziantep, Şanlıurfa Örneği), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üni. Sos. Bil. Ent., Ankara
- Keleş, R. (2018). Kentleşme Politikası, Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (2014). 100 Soruda Türkiye’de Kentleşme, Konut Ve Gecekondu. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kışlalı, A. T. (2000). Siyaset Bilimi, Ankara: İmge Kitabevi.
- Koçak, H. (2011). Kent-Kültür İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Değişen Ve Dönüşen Kentler. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, (2), 259-269.
- Saklı, A. R. (2013). Fordizm’den Esnek Üretim Rejimine Dönüşümün Kamu Yönetimi Üzerindeki Etkileri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12(44), 107-131.
- Palabıyık, S. (2009). Geleneksel Ve Yeni Kalkınma Kuramlarının Analizi: Türkiye Örneği (yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Şahin, Y. (2017). Kentleşme Politikası, Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Şaylan, G. (2002). Postmodernizm, Ankara: İmge Yayınları.
- Taştekin, A. (2016). Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Markalaşması: Şanlıurfa Örneği, Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Kapsamında Stratejik Yönetim (Edi. Nezihe Tüfekçi), Lambert Academic Publishing, Deutschland/Germany
- Taştekin, A. (2018). Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Stratejileri ve Bölge İdareleri. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, cilt.1, Sayı.1, 69-83.
- Tüylüoğlu, Ş. ve Çeştepe, H. (2004). Kalkınma Teorilerinin Temelleri ve Gelişimi. Taban, S. ve Kar, M. (Ed), Kalkınma ekonomisi seçme konular (ss. 27-69). Bursa: Ekin Kitapevi.
- Yavilioğlu, C. (2002). Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3(2), 49-70.
- Yavuz, Ş. (2006). Reklam ve Popüler Kültür. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (27), 149-161.
- Yazıcı, M. (2013). Toplumsal Değişim Ve Sosyal Değerler. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turki, 8(8), 1489-1501.
- Yıldırım, M. ve Örnek, İ. (2012). Walt Whitman Rostow’un Kalkınma Aşamaları Yaklaşımına Göre Gaziantep Ekonomisinin İncelenmesi. A. Yiğidim (Ed). Gaziantep Sanayinde İhracat, Finansman ve İstihdam Sorunları. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu.